
RECENZJE

HALINA PELCOWA* | UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Krzysztof Kołatka, *Tożsamość regionalna mieszkańców Krajny. Studium językowo-kulturowe*

WYDAWNICTWO UNIwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2020, s. 293

---

doi: <https://doi.org/10.31286/JP.00199>

Monografia Krzysztofa Kołatki *Tożsamość regionalna mieszkańców Krajny. Studium językowo-kulturowe* jest opracowaniem o wysokich walorach naukowych, poznawczych i tożsamościowo-regionalnych, sytuującym się w nurcie aktualnych badań gwaroznawczych ukierunkowanych etnolingwistycznie i kulturowo. Metodologicznie wpisuje się w koncepcję językowego obrazu świata, z zespoleniem aspektów: dialektologicznego, etnolingwistycznego, etnologicznego, oraz z dowartościowaniem „małej ojczyzny” jako miejsca wkomponowanego w przemiany społeczno-cywilizacyjne.

Autor wychodzi ze słusznego założenia, że aby można było naświetlić pełną charakterystykę regionu i jego struktury językowo-kulturowej, należy uwzględnić ściśle powiązanie wszystkich elementów otaczającej rzeczywistości. Temu założeniu jest wierny w dalszych rozważaniach, tworząc monografię o spójnej i przejrzystej metodologicznie strukturze, z dogłębną analizą językowo-kulturowego obrazu świata mieszkańców Krajny.

Niezwykle bogata i obszerna jest strona dokumentacyjna, i – co najważniejsze – są to materiały zgromadzone osobiście przez autora, przedstawiające współczesny stan społecznej, kulturowej i językowej przestrzeni ujmowanej w kontekście wartości i tożsamości regionalnej. Całość opiera się na sprawdzonej podstawie materiałowej, na którą składają się dane terenowe, głęboko zanurzone w obszerną literaturę przedmiotu.

Recenzowana monografia jest opracowaniem potrzebnym nie tylko dla regionu i jego mieszkańców, ale dla całego polskiego dziedzictwa kulturowego, a przy tym pierwszym tak obszernym i profesjonalnie opracowanym językowo-kulturowym obrazem Krajny jako ważnego wycinka ogólnopolskiej przestrzeni, opisanej naukowo przez autochtona i miłośnika tego regionu, łączącego rozległą wiedzę naukową i umiejętność jej przekazania z prawdziwą pasją badawczą. Kreatywność obrazowania wpisuje się w tradycję przekazywaną z pokolenia na pokolenie oraz w lokalną i regionalną tożsamość Krajny jako obszaru z jednej strony pogranicznego, z drugiej – o wyraźnie sprecyzowanej specyfice regionalnej, różnicującej się wewnątrznie.

---

* halina.pelcowa@poczta.umcs.lublin.pl; ORCID: 0000-0002-1380-4943

Publikacja stanowi pełne kompendium wiedzy na temat językowego obrazu realiów wiejskich i miejskich, symboliki i stereotypowych wyobrażeń osadzonych w materiale językowym nie tylko gwarowym, ale też potocznym (przedmiotem badań są wsie i miasta Krajny). Tworzy spójną całość merytoryczną i metodologiczną, ukazującą wszechstronny obraz badań nad dziedzictwem miejsca i czasu, a także spełniającą rolę ochrony i zachowania dziedzictwa wyjątkowego, bo zamkniętego w bogactwie regionalnym. Wypełnia znaczną lukę w wiedzy o Krajinie i Krajniakach, jest odpowiedzią na głosy mieszkańców wyrażających potrzebę badań regionalnych, poświęconych „krajnie na rubieży”. W tę tęsknotę profesjonalnie wpisuje się K. Kołatka z koncepcją interdyscyplinarnych badań regionalnych. Anna Tyrpa w recenzji wydawniczej pisze:

Autor, urodzony i wciąż mieszkający na Krajnie, poświęcił książkę swojemu regionowi. A jest to region osobliwy przez to, że mało znany. Można zaryzykować twierdzenie, że najmniej znany ze wszystkich regionów Polski. [...] Rozprawa [...] jest bardzo wartościowa, solidnie przygotowana i logicznie zbudowana. Zapewne będzie interesująca nie tylko dla kolegów po fachu Autora, czyli polonistów dialektologów, ale też dla etnologów i socjologów. Może być przydatna dla miejscowych działaczy społecznych, nauczycieli, pracowników domów kultury. [...] Z lektury tej będą mogli również skorzystać dziennikarze lokalnych gazet i redaktorzy portali internetowych [...]¹.

Wskazane zalety naukowe i praktyczne w pełni potwierdzam.

Książka K. Kołatki mieści się w nurcie interdyscyplinarnych badań nad tożsamością społeczną i kulturowo-językową z wyraźnie zarysowanymi celami i pytaniami. Sytuuje się na styku trzech dyscyplin naukowych: językoznawstwa z nachyleniem kulturowym, dialektologicznym i etnolingwistycznym, socjologii i etnologii. Istotną rolę w tej specyfikacji odgrywa mowa mieszkańców jako swoisty skarbiec wiedzy regionalnej i struktury tożsamościowej, ujmowanej wszechstronnie, zarówno ze wskazaniem na gwarę, kod mieszany, jak i polszczyznę ogólną w wersji oficjalnej i nieoficjalnej. Taki sposób ujęcia pozwala na naświetlenie pełnego spektrum językowej tożsamości regionalnej oraz pokazanie zmian cywilizacyjno-społecznych. Badania przeprowadzone metodami ankiety i wywiadu objęły 200 miast, wsi, osad i kolonii, dając obraz zróżnicowany społecznie, zawodowo i językowo, a wzięło w nich udział 500 mieszkańców Krajny. Punkty ankiety skupiające się na wyodrębnieniu takich czynników, jak: mój region i zakorzenienie w nim, geografia, historia i pamięć, kultura materialna, duchowa i społeczna, język i nazwy własne, (auto)stereotyp Krajniaka, nie tylko określają stopień i charakter tożsamości indywidualnej i zbiorowej, ale także porządkują dane językowe i interpretację materiału, co pozwala autorowi na uzyskanie wszechstronnego obrazu języka i kultury oraz ich miejsca w społecznej identyfikacji regionalnej. K. Kołatka wybrał problematykę ważną, niezwykle interesującą interpretacyjnie, ale zarazem bardzo pracochłonną,

¹ Z recenzji A. Tyrpy (Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie) – fragment zamieszczony na tylnej okładce książki.

wymagającą ponadto odpowiedniego przygotowania dialektologicznego, a także etnolingwistycznego, kulturoznawczego, antropologicznego. Odpowiedź na pytanie o istotę tożsamości, postawione we wstępnych partiach książki, rozwija w szerokim spektrum rozważań prowadzonych profesjonalnie, ze świadomością metodologiczną, materiałową, jak i umiejętnością interpretacji niełatwych relacji językowo-kulturowych. Wnosi nowe propozycje interpretacyjne i nowe rozwiązania badawcze, włączone w ludową i potoczną wizję świata, opartą na relacji między językiem a kulturą.

Monografia wpisuje się w nowoczesną metodologię badań leksykalno-semantycznych i kulturoznawczych oraz nurt badań dialektologicznych i etnolingwistycznych, z wyraźnie uwypukloną tematyką tożsamościową i obrazem przemian językowych i kulturowych zachodzących na przełomie XX i XXI wieku, a także tworzy wspólnie ze *Słownikiem gwary i kultury Kujaw* (Sawaniewska-Mochowa (red.) 2017) spójną całość dziedzictwa językowo-kulturowego szerszego polskiego terytorium dialektalnego, z Krajną jako „krajną na rubieży”.

Podstawowym celem badawczym recenzowanej książki jest rekonstrukcja językowo-kulturowego obrazu świata składającego się na tożsamość językową i kulturową, rozumianą jako identyfikacja z miejscem i doświadczenie lingwistyczne utrwalone w świadomości mieszkańców regionu. To zadanie autor realizuje w trzech rozdziałach, szukając odpowiedzi na kilka pytań dotyczących zależności między językiem a szeroko pojmowaną kulturą, wpisaną w tożsamość i identyfikację historyczną, geograficzną, społeczną i językową. Na stronie 18 czytamy, że celem podjętych dociekań jest

określenie stopnia tożsamości regionalnej współczesnych mieszkańców Krajny [...], a także wyróżnienie elementów konstytuujących poczucie ich terytorialnej identyfikacji w odwołaniu do pięciu kategorii, tj.: ogólnego poczucia zakorzenienia w małej ojczyźnie, geografii, historii i pamięci, kultury (materialnej, duchowej i społecznej) oraz języka i onimii.

W związku z tym w pracy zostały uwzględnione parametry socjologiczne z równomiernym podziałem respondentów na cztery grupy wiekowe (I grupa: od 15. do 30. roku życia, II grupa: od 31. do 50. roku życia, III grupa: od 51. do 70. roku życia, IV grupa: od 71. roku życia), a Krajny na trzy obszary geograficzne. Autor zadaje sześć pytań pomocnych w określeniu zakorzenienia i budowania samoświadomości regionalnej, na które znajdujemy odpowiedź w kolejnych partiach monografii. Dowartościowuje w tym zestawie gwarę jak mowę ojców i formę codziennej komunikacji mieszkańców, ale opiera się też na materiale polszczyzny potocznej i ogólnej (standardowej). Poruszane kwestie dotyczą:

- (1) określenia stopnia poczucia tożsamości regionalnej jako jednej z odmian identyfikacji społeczno-kulturowej Krajniaków;
- (2) czynników konstytuujących świadomość identyfikacji, więzi oraz jedności mieszkańców Krajny ze swoim regionem i jego specyfiką;
- (3) elementów integrujących wszystkich Krajniaków, niezależnie od pojawiających się dziejowych, językowych, kulturowych, społecznych lub administracyjnych odrębności, i decydujących o ich tożsamości i/lub różnorodności;

- (4) czynników unifikacyjnych oraz wpływających na heterogeniczność w obrębie mechanizmów tożsamościowych;
- (5) widzenia Krajny przez jej mieszkańców i zakresienia granic regionu;
- (6) definicji Krajniaka i sposobu jego identyfikacji.

Tożsamość regionalną Krzysztof Kołatka rozpatruje na tle współczesnego zróżnicowania społeczno-kulturowego mieszkańców Krajny, determinowanego wydzieleniem się trzech podstawowych podregionów: Krajny południowej (tzw. Nakielskiej), Krajny północno-wschodniej (tzw. Sępoleńskiej) i Krajny północno-zachodniej (tzw. Złotowskiej), wpisanych w niejednorodność społeczną regionu i próbę odpowiedzi na pytanie o Krajnę jako jeden obszar zróżnicowany, ale relatywnie spójny, czy może jako trzy odrębne i autonomiczne obszary.

Wykładnię analiz szczegółowych, potwierdzających wcześniejsze założenia, znajdziemy w rozdziale trzecim, poświęconym interpretacji materiału terenowego. Pozwala on autorowi na wskazanie Krajny jako jednego obszaru z cechami konstytuującymi tożsamość regionalną, a wśród cech charakterystycznych na wyróżnienie szeroko interpretowanej pograniczności regionu położonego na styku Wielkopolski i Pomorza, a także narodowej, etnicznej, regionalnej oraz wyznaniowej niejednorodności, będącej konsekwencją zamieszkiwania tu rdzennych mieszkańców polskiego pochodzenia, Niemców, Żydów oraz przesiedleńców (po roku 1945) z Kresów Wschodnich i Lubelszczyzny. W określeniu (auto)stereotypu Krajniaka zastosował znaną w etnolingwistyce metodologię profilowania (Bartmiński 2001) oraz operatory: typowy – prawdziwy – wzorowy. „Typowy” Krajniak jest pracowity i wesoły, zamieszkuje terytorium Krajny, a do jego atrybutów należą narzędzia i sprzęty domowe. Wymienione cechy charakteryzują też „wzorowego” Krajniaka, który ma także inne przymioty, w tym: przywiązanie do tradycji, kultury i obrzędowości regionu oraz patriotyzm, z wysoką, bo 70,8-procentową, świadomością przynależności i identyfikacji z miejscem. Do czynników wskazanych jako wyznaczniki tożsamości regionalnej należą ponadto: duże miasta, rzeki i jeziora, kolor niebieski, kształt terytorium, język, miejsca pamięci i kultu religijnego, strój, potrawy, hymn, haft ludowy. Komponenty krajeńskiej tożsamości potrafi wyróżnić ponad 80 procent badanych, a najwyraźniejszym ich miernikiem jest dorobek kulturowy, działalność instytucji kulturalno-oświatowych, świadomość zamieszkiwania w danym regionie, dziedzictwo językowe, właściwości terytorialno-geograficzne, spuścizna dziejowa i pamięć o niej, przekładające się na poczucie wspólnoty i odpowiedzialności za region i jego społeczność. Autor monografii ma pełną świadomość obecności czynników wspólnych i integrujących region, jak i obecnych tylko lokalnie, co może mieć charakter dezintegrujący. Zaznacza przy tym, że niejednorodność regionu decyduje o różnych kwalifikacjach i ocenach zjawiska, a

elementy budujące poczucie świadomości i tożsamości regionalnej współczesnych Krajniaków mieszczą się w obrębie kilku podstawowych kategorii, na które składają się: geografia (uwarunkowania terytorialno-geograficzne), historia i pamięć (postaci i miejsca historyczne oraz miejsca pamięci), kultura materialna, duchowa oraz społeczna (stój, haft, architektura, kuchnia, folklor słowno-muzyczny, sztuka, literatura, mass media, publikacje na temat regionu, obrzędowość), a także język i nazwy własne (s. 231).

Monografia *Tożsamość regionalna mieszkańców Krajny. Studium językowo-kulturowe* to nie tylko utrwalenie tradycyjnego obrazu świata zamkniętego w ludowej konceptualizacji, ale miernik tożsamości, istotny dla zachowania tradycji i ciągłości pokoleniowej. Wpisuje się w regionalną przestrzeń kulturową, z wyraźnym przesłaniem natury poznawczej, aksjologicznej i tożsamościowej, zamkniętej w kulturowych znakach czasu i miejsca. Sposób prowadzenia wywodu naukowego przekłada się na wysoką jakość poznawczą publikacji, a w kolejnych partiach monografii ujawnia się piękna postawa młodego naukowca, kompetentnego (o rozległej wiedzy nie tylko z zakresu językoznawstwa, ale też dziedzin pokrewnych), a jednocześnie bardzo skromnego, pokornego i pełnego szacunku dla dorobku poprzedników i badanego materiału. Wykorzystuje konkretny materiał językowy, zebrany osobiście w terenie, który zna i rozumie jego specyfikę, a dzięki rzetelności badawczej i sprawnemu aparatowi naukowemu tworzy niepowtarzalną wizytówkę swojej „małej ojczyzny”, wpisanej w kompendium wiedzy dialektologicznej i etnolingwistycznej.

Bibliografia

- Bartmiński J. 2001: *Operatory „typowy” i „prawdziwy” w strukturze semantycznej tekstu*, „Prace Filologiczne” XLVI, s. 41–47.
- Sawaniewska-Mochowa Z. (red.) 2017: *Słownik gwary i kultury Kujaw*, t. 1: A–H, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz.